

Гладков В.І.

аспірант кафедри економіки
Класичного приватного університету

Gladkov Vladyslav

Postgraduate Student of the Department of Economics
Classical Private University

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

CURRENT PROBLEMS OF FOOD SECURITY IN UKRAINE

У статті розкрито загальний стан продовольчої безпеки та її проблеми, які полягають у забезпеченні країни продовольством. Встановлено, що сучасні дослідження продовольчої безпеки обмежуються питанням продовольчої безпеки в умовах пандемії коронавірусу, та бойовими діями на території країни. У ході дослідження виявлено, що сучасні національні та глобальні системи продовольчої безпеки дуже вразливі до наслідків кризи. Також зроблено аналіз даних по обсягам виробництва та споживання продуктів харчування населенням, які є досить не втішними на сьогоднішній час. Потім було розроблено план дій щодо забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану та створено Національну платформу продовольчої безпеки, яка полягає в тому, що міжнародна спільнота спільно підготувала та підписала «Ініціативу з безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів», яка передбачає створення механізму безпеки для транспортування зерна та продуктів харчування з порту Великої Одеси. Розглянуті актуальні питання щодо забезпечення продовольством в умовах війни яке є ускладненим через те що близько третини України є полем бою непридатним для обробки через конфлікти. Визначено безпечні напрями державного регулювання харчових продуктів (Одеса, Чорноморськ, Південний). Відзначено позитивні результати від реалізації пріоритетних напрямів державного регулювання безпечності харчових продуктів. Дослідження підтверджує тезу про необхідність спільних скоординованих зусиль міжнародної спільноти для протидії збройній агресії Російської Федерації з метою забезпечення продовольчої безпеки на національному та глобальному рівнях. Але краще за все світовій спільноті слід почати вирішувати питання щодо попередження кризових ситуацій на ранніх стадіях. Тому що будь яку ситуацію дешевше та безпечніше попередити, аніж потім розбиратись з її наслідками.

Ключові слова: продовольча безпека, національна безпека, продукти харчування.

The article reveals the general state of food security and its problems, which consist in providing the country with food. It was found that modern research on food security is limited to the issue of food security in the context of the coronavirus pandemic and hostilities in the country. The study revealed that modern national and global food security systems are very vulnerable to the consequences of the crisis. An analysis of data on the volume of production and consumption of food by the population, which are quite disappointing at the present time, was also made. Then, an action plan was developed to ensure food security in martial law conditions and the National Food Security Platform was created, which consists in the fact that the international community jointly prepared and signed the "Initiative for the Safe Transportation of Grain and Food Products from Ukrainian Ports", which provides for the creation of a security mechanism for the transportation of grain and food products from the port of Greater Odessa. The current issues of food security in wartime conditions, which are complicated by the fact that about a third of Ukraine is a battlefield unsuitable for cultivation due to conflicts, are considered. Safe areas of state regulation of food products are identified (Odesa, Chornomorsk, Pivdenny). Positive results from the implementation of priority areas of state regulation of food safety are noted. The study confirms the thesis of the need for joint coordinated efforts of the international community to counter the armed aggression of the Russian Federation in order to ensure food security at the national and global levels. But best of all, the world community should begin to address the issue of preventing crisis situations at the early stages. Because it is cheaper and safer to prevent any situation than to deal with its consequences later.

Keywords: food security, national security, food products.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших складових економічної безпеки є безпека продовольства. Це пов'язано з тим, що вона є передумовою соціальної та економічної стабільності держави. На сьогоднішній день Україна визначена як країна з нестабільною продовольчою безпекою. Через низьку купівельну спроможність українці змушені задо-

вольняти свої потреби в харчуванні дешевшими та менш якісними продуктами, що негативно впливає на здоров'я і розвиток нації. Тому дуже важливо вирішувати питання демократичної безпеки в Україні в контексті загальної проблеми національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичний та практичний внесок щодо наукової

розробки тематики із забезпечення продовольчої безпеки України внесли вчені економісти: В. Р. Андрийчук, В. І. Богачова, П. П. Борщевський, В. С. Балабанов, Ю. Д. Білик, Б. М. Данилишин, Л. В. Дейнеко, О. І. Гойчук, та ін. Проте, у сучасному світі поняття безпеки ототожнюється з поняттям якості життя і тому безпеці в усіх її проявах приділяється значна увага.

Метою статті є розкриття сучасних проблем безпеки продовольства України.

Виклад основних результатів дослідження.

На думку О. І. Гойчук, система продовольчої безпеки визначається такими характеристиками, як: самозабезпеченість, незалежність, доступність, якість. Продовольче самозабезпечення передбачає задоволення основної частини потреб у продуктах харчування за рахунок вітчизняного виробництва, що обумовлює незалежність держави у задоволенні базових потреб своїх громадян. Продовольча незалежність характеризується таким рівнем розвитку економіки, коли держава здатна забезпечити продовольчу безпеку у випадках повного чи часткового припинення зовнішніх продовольчих поставок [1].

Належний рівень продовольства це коли за будь яких обставин держава для своїх громадян гарантує необхідну кількість продуктів харчування. Однак продовольча безпека може бути досягнута лише шляхом вирішення всіх проблем, де виробництво, зберігання, переробка та збут сільськогосподарської продукції є важливими елементами. Принципи продовольчої безпеки проілюстровано на рис. 1.

Часто в економічній літературі поняття продовольчої безпеки країни ототожнюється з поняттям продовольчої незалежності. При цьому в характеристиці продовольчої безпеки широко використовується кількісний підхід, який базується на визначенні граничного значення імпорту продовольства. Критерієм продовольчої самозабезпеченості й незалежності країни у світовій практиці визнано рівень задоволення потреб у продоволь-

стві за рахунок вітчизняного виробництва не менше 70% і не більше 30% завдяки імпорту [2].

Один з варіантів функціонування країни є самозабезпеченість продовольством, але для продовольчої безпеки він є далеко не найефективнішим. Зрештою, загроза продовольчій безпеці країни полягає не в імпорті продовольства як такому, а в можливих наслідках, якщо імпорт різко скоротиться або взагалі припиниться.

Ця загроза повинна ефективно і своєчасно блокуватися не лише внутрішнім виробництвом продовольчих товарів, але і сукупним економічним потенціалом країни. Наприклад, Індія перейшла до майже абсолютного самозабезпечення основними продовольчими товарами (відмовившись від їх імпорту і навіть вийшла на світовий ринок в якості експортера зерна), проте вона не забезпечила національну продовольчу безпеку: відсутність ввезення продовольства супроводжується низьким рівнем його споживання і навіть недоїданням значної частини індійського населення. В той же час стійкість національної економіки Японії, в тому числі високі експортні можливості, дозволяють гарантувати населенню країни належний рівень споживання продовольства при самозабезпеченні основними продуктами харчування всього лише на рівні 50% [3].

Основним показником який характеризує рівень продовольчої безпеки країни є доступність продовольства. Протягом 2000–2024 рр. спостерігалась наступна динаміка виробництва основних видів продуктів харчування в Україні (табл. 1) [4].

Згідно даних таблиці 1 можливо побачити що з 2000 по 2015 роки обсяг виробництва переважної кількості продуктів збільшувався – зокрема обсяг виробництва зерна у 2 рази, картоплі на 1 тис. т. річного збору, овочів майже на 2 тис. т. та яєць на 2 млн. шт. Але дивлячись на показники 2020-го року бачимо невеликий спад у всіх областях виробництва який можна пов'язати з пандемією Covid-19. Починаючи з 2022-го року після повномасштабного вторгнення і по сьогоднішні дні

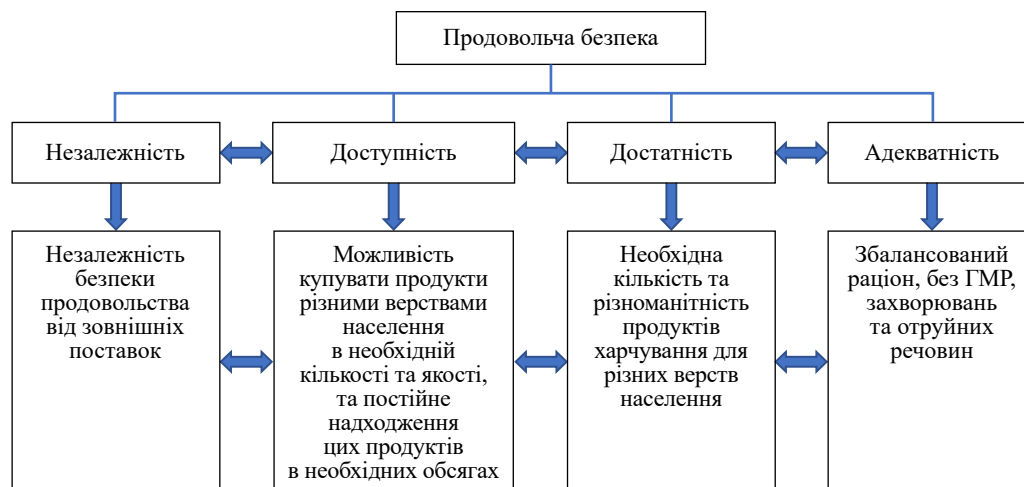

Рис. 1. Характеристика принципів продовольчої безпеки

Джерело: побудовано на підставі [1; 2]

Динаміка виробництва основних видів продуктів харчування

	Роки							
	2000	2005	2010	2015	2020	2022	2023	2024
Зернові культури тис. т.	24459	38016	39271	56059	55752	49718	45712	39312
Картопля тис. т.	19838	19462	18705	20815	19432	17868	16403	15215
Овочі тис. т.	6666	7295	8122	8391	7857	7541	7213	6678
М'ясо тис. т.	4357	1597	2059	2110	2010	1915	1884	1678
Молоко тис. т.	24508	13714	11248	12750	11700	11314	10543	8765
Яйця млн. шт.	16286	13045	17052	18122	16214	15011	13248	14211

Джерело: побудовано на підставі [4]

бачимо стрімке зниження обсягів виробництва яке виникає вслід декількох факторів, таких як: втрата територій на яких відбувалось виробництво, стрес, зменшення кількості робочої сили.

Разом з цим також варто зазначити, що сьогодні близько третини українських полів є непридатними для посіву через бойові дії. Негативно вплинули на забезпечення продовольчої безпеки подорожчання пального та ускладнення логістики. Складна ситуація і зі збиранням урожаю в регіонах, які перебувають у зоні ведення активних бойових дій, а також тих, що регулярно обстрілюють війська країни-агресора [5].

Серед основних проблем, що призводять до погіршення якості земель сільськогосподарського призначення можна виділити ті, що пов'язані із проведенням бойових дій на окремих територіях, як то:

- мінні загрози: поля в зонах бойових дій можуть бути замінованими, що робить їх небезпечними для обробки. Це значно ускладнює роботу аграріїв, які бояться працювати на таких землях через ризик мін та вибухонебезпечних предметів;
- пошкодження інфраструктури: бойові дії часто призводять до руйнування аграрної інфраструктури, такої як зрошувальні системи, склади для зберігання продукції, а також транспортні мережі, що ускладнює доставку добрив, техніки та готової продукції. Знищення врожаїв: вибухи, артилерійські обстріли, пожежі можуть знищувати врожай прямо на полях, що призводить до великих економічних збитків. Міграція населення та зниження робочої сили: Внаслідок війни багато фермерів змушені були залишити свої домівки або навіть виїхати за кордон, що також позначилося на обробці земель;

- зміни в аграрному ландшафті: Переміщення фронту і захоплення нових територій можуть призвести до того, що землі, які раніше використовувалися для сільськогосподарського виробництва, знову стають частиною окупованих територій або просто втрачаються для господарської діяльності.

Ці фактори разом з іншими проблемами, такими як відсутність нормальних ринків збуту, обмеження на експорт продукції і економічні труднощі, серйозно ускладнюють ситуацію з продовольчою безпекою України. Для відновлення продовольчої безпеки необхідно буде активно працювати над розмінуванням територій, відновленням інфраструктури, а також підтримкою фермерів і аграріїв, щоб забезпечити їх

необхідними ресурсами для ведення сільського господарства на звільнених територіях.

За таких умов з метою забезпечення продовольчої безпеки країни в Україні на базі Держпродспоживслужби була створена Національна платформа продовольчої безпеки, яка дозволяє об'єднати зусилля військових адміністрацій, виробників харчових продуктів, торговельних мереж, міжнародних організацій для стимулювання розбудови української економіки, навіть в умовах війни, та забезпечення харчовими продуктами й товарами першої необхідності населення, військовослужбовців ЗСУ та територіальної оборони. Її цінність для підприємств та інших учасників полягає в тому, що вона надає доступ до актуальної інформації щодо реальних потреб та пропозицій тих чи інших товарів, що значно спрощує варіанти пошуку ринку збуту для виробників продукції; можливість їх миттєвої комунікації з покупцем чи постачальником без зайвих посередників; замовлення послуг транспортування; за декілька днів – смарт-контракти за декількома з публічних ofert та доступ до держзамовлень без зайвих паперів та втрати часу [6].

Крім того, Уряд своїм Розпорядженням від 29.04.2022 р. № 327-р, визначив низку завдань міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, обласним військовим адміністраціям та акціонерному товариству «Укрзалізниця» щодо забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, серед яких: здійснення моніторингу стану продовольчої безпеки; забезпечення безперервного виробництва сільгосппродукції та харчових продуктів; задоволення нагальних потреб функціонування держави щодо забезпечення населення територіальних громад в регіонах, на території яких тривають активні бойові дії, продовольчими товарами тривалого зберігання; формування розгалуженої мережі зберігання резервів сировини та продовольчих ресурсів для задоволення стратегічних потреб держави; створення можливостей для самозабезпечення харчовими продуктами територіальних громад та домогосподарств; забезпечення повноцінного функціонування підприємств агропромислового комплексу, зокрема шляхом задоволення потреби в імпортних складових; регулювання наповнення внутрішнього ринку продукцією власного виробництва та забезпечення експортного попиту [7].

Водночас, з метою зниження впливу війни російської федерації проти України на стан глобальної

продовольчої безпеки Урядом України для часткового розблокування експорту зернових через морські порти Великої Одеси (Одеса, Чорноморськ, Південний) було утворено делегацію для участі у багатосторонніх переговорах, які відбулись у Туреччині. Її метою була підготовка та укладення Ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів, якою передбачалося створення безпечового механізму для транспортування зерна та продовольства з морських портів України в умовах триваючої збройної агресії РФ проти України [8].

Результатом стало створення під егідою ООН Спільного координаційного центру, до складу якого увійшли представники Турецької Республіки, України, ООН та РФ, які надали гарантії щодо безпечного пересування суден, що братимуть участь у транспортуванні зерна та продуктів харчування з українських портів. «Для дотримання домовленостей у Туреччині створено Інспекційні групи з числа представників усіх сторін, які будуть забезпечувати перевірку вантажів і персоналу, які прямують до українських портів або виходять з них. Інспекція буде проходити винятково в гаванях, на вході та виході Турецької протоки з метою недопущення проходу в українські порти будь-яких інших суден під виглядом цивільних. Діяльність та контроль в українських портах Одеса, Чорноморськ і Південний здійснюватимуться під владою та відповідальністю України. Рух жодних інших суден, окрім тих, що мають забезпечувати експорт зерна та пов'язаних з ним харчових продуктів не передбачається. Передбачається, що документ діятиме протягом 120 днів із дня підписання і може бути продовжений на такий самий період, якщо одна зі сторін не повідомить про намір припинити його дію» [9].

Військовий конфлікт, що триває в Україні з 2014 року, а з 2022 року – на масштабному рівні, має величезний негативний вплив на аграрний сектор країни. Україна традиційно є однією з найбільших аграрних країн світу, що забезпечує значну частину світового продовольчого ринку. Втім, війна не лише порушила виробництво, а й поставила під загрозу продовольчу безпеку як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Одним із перспективних напрямків є впровадження новітніх технологій в аграрний сектор. Цифровізація сільського господарства через використання смарт-фермерства, дронів для моніторингу полів, застосування аналітичних платформ для оптимізації виробництва – дозволяє підвищити ефективність навіть в умовах війни.

Серед перспективних напрямів цифровізації можна виділити такі ініціативи як:

- автоматизація та цифровізація бізнес-процесів;
- організація електронного документообігу;
- удосконалення систем управління відносинами з клієнтами (CRM);
- системи аналізу та моніторингу ринків;
- інтеграція з автоматизованими системами розповсюдження таргетованої реклами (Google Ads, Facebook Ads, YouTube Ads);
- дрони, пристрої IoT та системи відеоспостереження;

- цифрові платформи для планування, відстежування та управління виробничими процесами;
- автоматизація логістики.

Окремо варто підкреслити такий інноваційний напрям як застосування систем на основі штучного інтелекту та нейронних мереж у аграрній сфері. Останні досягнення у цьому напрямі уже створили передумови для технологічного прориву у багатьох сферах, і їх адаптація для аграрного сектору є особливо актуальною [10].

Висновки. На основі проведених досліджень можна побачити що сучасний стан продовольчої безпеки є уразливим до будь-яких кризових ситуацій, оскільки є проблеми такі як: військовий конфлікт та його вплив на аграрний комплекс, дефіцит земель та деградація ґрунтів, залежність від імпорту, економічна нестабільність, екологічні зміни, низький рівень розвитку агротехнологій та інновацій. Продовольчі кризи та їх наслідки мають величезний вплив на національну та глобальну продовольчу безпеку, і їх наслідки можна подолати лише спільними та узгодженими зусиллями міжнародної спільноти. Для цього Україною було створено план заходів які допомагають забезпечувати продовольством в умовах воєнного стану. Також прийнято ряд інновацій в агротехнологіях та сталому землеробстві і розвиток цих напрямів може значно вплинути на ефективність забезпечення країни безпекою продовольства в умовах глобальних викликів. Але краще за все світовій спільноті слід почати вирішувати питання щодо попередження кризових ситуацій на ранніх стадіях.

Бібліографічний список:

1. Гойчук О. І. Продовольча безпека: теорія, методологія, проблеми. Миколаїв, 2004. 42 с.
2. Борщевський П., Дайнеко Л. Продовольча безпека України: стан і тенденції. *Розбудова держави*. 2000. № 1–6. С. 66–73.
3. Гумеро Р. Розробка методолого-теоретичних проблем дослідження продовольчої безпеки. 2003. № 2. С. 9–26.
4. Сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: стан, проблеми, перспективи. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2022/30-2022/22.pdf>
6. В Україні створено Національну платформу продовольчої безпеки: Офіц. сайт Держпродспоживслужби України. URL: <https://dpss.gov.ua/news/v-ukrayinistvoreno-nacionalnu-platformu-prodovolchoyi-bezpeki>
7. Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 327-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2022-%D1%80#Text>
8. Про делегацію Уряду України для участі у багатосторонніх переговорах з підготовки та узгодження проекту Ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.07.2022 р. № 626-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/626-2022-%D1%80#Text>
9. Стамбульська угода про розблокування українських портів для вивезення зерна: що це дасть Україні? Офіц. сайт Мінагрополітики України. URL: <https://minagro.gov.ua/news/stambulska-ugoda-prorozblokuvannya-ukrayinskih-portiv-dlya-vivezennya-zerna-shcho-ce-dast-ukrayini>

10. Коляденко С. В. Перспективні напрями цифровізації аграрних підприємств у контексті економічної безпеки. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-84>

References:

1. Goychuk O. I. (2004) Food security: theory, methodology, problems. Mykolaiv, 42 p.
2. Borshchevsky P., Daineko L. (2000) Food security of Ukraine: state and trends. *State development*. No. 1–6, p. 66–73.
3. Gumero R. K. (2003) Development of methodological and theoretical problems of food security research. No. 2, p. 9–26.
4. Website of the State Statistics Committee of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Ensuring food security under martial law: state, problems, prospects. Available at: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2022/30-2022/22.pdf>
6. A National Food Security Platform has been created in Ukraine: Ofic. website of the State Service of Ukraine for the Protection of Food and Consumer Rights. Available at: <https://dpss.gov.ua/news/v-ukrayinistvoreno-nacionalnu-platformu-prodovolchoyi-bezpeki>
7. On approval of the plan of measures to ensure food security under martial law: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 04/29/2022 No. 327-p. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2022-%D1%80#Text>
8. On the delegation of the Government of Ukraine to participate in multilateral negotiations on the preparation and coordination of the draft Initiative on the safe transportation of grain and food products from Ukrainian ports: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 07/22/2022 No. 626-p. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/626-2022-%D1%80#Text>
9. Istanbul Agreement on Unblocking Ukrainian Ports for Grain Export: What Will It Give Ukraine? Official website of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine. Available at: <https://minagro.gov.ua/news/stambulaska-ugoda-pro-rozblokuvannya-ukrayinskih-portiv-dlya-vivezennyazerna-shcho-ce-dast-ukrayini>
10. Kolyadenko S. V. Promising directions of digitalization of agricultural enterprises in the context of economic security. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-84>